

Apotheker i Provindserne i Christian IV.s og Frederik III.s Tid.

En Tilvæxt, svarende til den, Apothekerne i Kjøbenhavn fik i Christian IV.s og Frederik III.s Tid, blev ogsaa Provindsapothekerne til Del. For lettere Oversigts Skyld gaa vi frem i samme Orden, som fulgtes i forrige Tidsrum, idet vi begynde med *Fyns Stift*.

Apotheket i *Odense* indtog fra ældre Tid en fremragende Stilling. Men da den yngre *Cornelius Hamsfort*, der 1580 havde arvet det efter Faderen, blev gammel og svag, saa han neppe mere selv kunde tage sig af Forretningerne, synes det at være gaaet temmelig meget tilbage dermed. I alt Fald fik to ansete kjøbenhavnske Læger 10 Apr. 1621 kgl. Befaling om at undersøge Apothekets Varebeholdning,¹⁾ og under 7de September 1625 udgik der kgl. Befaling til Dr. Jens Mule og Dr. Bernt Harden Oldemand i Odense om at visitere Apotheket sammesteds, „der skal være helt ilde forsynet med allehaande Speceri, Landet og Byen til mærkelig stor Skade“. De skulde derfor undersøge, hvorledes det var bestilt med Materialier, om disse vare saa ferske og gode, som det sig burde, og om Apotheket var forsynet med gode og dygtige Personer. Herom skulde de indgive Beretning til Kancelliet. Lægernes Erklæring er neppe bevaret, men nogen Tid efter (16. Decb. 1625) udgik der Brev fra den udvalgte Prins Christian, som i Christian IV.s Fraværelse i Krigen forestod Regjeringen, til „Medicus i Odense“ (ovennævnte Dr. Jens Mule), som følger: „Vi bede eder og

¹⁾ Kongebrevet skal meddeles nedenfor i næste Afsnit.

ville, at I med Apotheket udi Odense flittig hæver Indseende, at dermed sammesteds lige efter vores kjære Hr. Faders Forordning, om Apothekerne udi Kjøbenhavn gjort, bliver forholdet, baade med aarlig Visitation, Taxt og i andre Maade“. ¹⁾

Den Forordning, som der her henvises til, maa være den af 10de Januar 1619, med tilhørende Apothekertaxt. Begge Dele ville senere finde nærmere Omtale. Da den yngre Hamsfort døde den 13de Maj 1627 i en Alder af 81 Aar, arvede hans Enke, *Catharina Jers*, og Sønnen *Cornelius Hamsfort* Apotheket. Under de Besværinger, som Christian IV.s Deltagelse i Trediveaarskrigen forvoldte, søgte de at gjøre gjældende, at de ikke vare forpligtede til at deltage i disse Byrder med Byens øvrige Borgere; dette vilde Borgmestre og Raad imidlertid ikke gaa ind paa, skjønt det unægtelig aldeles klart fremgik af det Privilegium, Christian III i sin Tid havde givet Stamfaderen tilligemed „hans Børn og Afkom“ (se foran S. 61 f.). Sagen indkom derfor til Kongens Afgjørelse, der uden Hensyn til det gamle Privilegium, der, som det synes, ikke har været ham forelagt, afgav følgende Resolution, dat. Nyborg 16. Okt. 1628, og stilet til Borgmestre og Raad i Odense:

„Eftersom os underdanigst andraget er, hvorledes afg. Cornelii von der Hamsfort, fordum Apothekers udi vor Kjøbstad Odense, efterladte Hustru og Søn, som nu Apotheket underholde, sig vægre, med de andre vore Undersaatter og Borgere sammesteds at sustinere og udstaa hvis Tynge og Bekostninger, Byen i denne besværlige Tids Tilstand paakommer: da efterdi vi dennem saadant ved ingen særdeles Privilegium haver indulgeret, billigt ogsaa er, at enhver Borger in tali rerum statu den anden succurrer, Besværinger at udstaa, deres Haandtering og Næring ej heller til anden end borgerlig Stat kan henregnes, bede vi eder og ville, at I dennem saa vel som andre tilholder al borgerlig Tynge efter Evne og Formue at udgive, i hvis dennem til Byens Udgifter paalægges og paa-bydes“. ²⁾

¹⁾ Secher: Forordninger, Recesser o. s. v. IV, S. 332. ²⁾ Fynske Tegnelser. Jvfr. Saml. til Fyns Hist. og Topografi VI, 108.

Den yngste Hamsfort havde ligesom Faderen studeret i Udlandet. Det ser næsten ud, som han har gaaet og gjældt for Adelsmand, da han under sit Ophold i Strasburg 1619 sammen med 11 unge danske Adelsmænd, der samtidig studerede her, modtog Tilegnelse af et Skrift (Idolum Lauretanum) af den berømte Matthias Bernegger, Professor i Historie og Veltalenhed ved Universitetet sammesteds.¹⁾ I ethvert Tilfælde var han eneste Søn af den rige Odense Patricier, der som Læge og Historiker havde bævet sig betydelig over det sædvanlige Apotheker-Niveau. Intet Under derfor, om den unge Mand ikke fandt noget tiltrækkende ved en ordinær Apothekers beskedne Virksomhed. Da hans Moder paa Grund af Svagelighed 1636 ønskede at trække sig tilbage fra Apotheket, brød Sønnen sig derfor ikke om at fortsætte Forretningen, men indgav et Andragende til Regjeringen om, at det maatte tillades Moderen at afstaa Privilegiet (sikkert ved Salg), da han selv agtede sig udenlands.²⁾ Tilladelsen er vistnok given. Sønnen, der allerede døde 1640 og var den sidste af Hamsforternes Mandstamme, havde ligesom sin Fader og flere af sin Slægt inden sin Død sørget for sin Ihukommelse af Efterslægten ved at stifte et Legat til bedste for fattige i Odense.³⁾ Hans Moder og Søster forblev boende i Gaarden paa Flakhaven, der dog ikke mere anvendtes til Apothek.

Da den yngste Hamsfort neppe havde uddannet sig som praktisk Pharmaceut, er det rimeligt, at Apotheket i hans og Moderens Tid væsentlig har været betjent af dertil egnede Svende. Blandt saadanne kjendes en Laurits Lauritsen fra Vejle, der dog egentlig kun var Vinkyper,⁴⁾ et Vidnesbyrd blandt flere om, at Vinhandelen her som andensteds udgjorde en vigtig Side af Apothekernæringen.

Maaske har den Mand, som efter 1636 kom i Besiddelse af Apothekerprivilegiet i Odense, *Christoffer Jacobsen*, ogsaa været en af Hamsforternes Svende. Hans Apothek var nær ved Hjørnet af Overgade og Nørregade. Men han tilfredsstillede

¹⁾ Øst: Arch. for Psychologi og Historie III, S. 98. ²⁾ Arch. f. Pharm. XX, S. 277. ³⁾ Hofman: Foundationer V, S. 130. ⁴⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I, S. 321.

kun i ringe Grad Byens Behov, saa Magistraten klagede over, at der var Mangel paa Medicamenter, og „hvad der findes, sælges alt for dyrt“. Maaske er hans Privilegium endog blevet ham frataget, da det i Original findes i Odense Raadstuearchiv.¹⁾ Den 20de April 1645 fik Dr. med. Provindsialmedicus *Christoffer Schultz* Tilladelse til at „anrette og maatte udi Odense holde et Apothek og have de Benaadninger, som Apothekere før ham have nydt“. Senere erholdt han Toldfrihed for de Medicamenter, som han indførte her i Riget, Svedsker og Gewürz undtagen. Han indrettede Apotheket i sin egen Gaard ved Raadhuset (Vestergade 4 og 6), som han havde faaet med sin Hustru, Dr. med. Jens Mules Enke, Anna Willumsdatter, der overlevede ham og fortsatte Driften af Apotheket. Hun døde den 6te Oktober 1652.²⁾

Faa Dage efter fik *Georg Bilhardt*, som havde indgivet Ansøgning om Privilegiet, Tilsagn fra Kongen om at maatte erholde det, naar han kunde komme overens med den afdødes Arvinger, og efter at dette var ordnet, fik han den 17de Novbr. 1653 Privilegiet. Da Kongen Aaret efter gjæstede Dalum Kloster, gaves der Apothekeren fri Indførsel af 10 Ahmer Malvoisiervin, 3 Ahmer spansk Vin, og 3 Ahmer Rhinskvin.³⁾ Men allerede i samme Aar, 1654, overtog Dr. med. *Stephan Ram*, der tillige var Provindsialmedicus, Apotheket i Odense og beholdt det til sin Død 1658. Denne Mand var født 1625 i Marne i Ditmarsken og havde studeret ved forskjellige udenlandske Universiteter. Efter 1651 at have taget den medicinske Doktorgrad i Strasburg blev han Provindsialmedicus i Odense, hvor han ægtede Karen, Datter af Borgmester Thomas Brodersen Riisbrigh.⁴⁾ Efter Rams tidlige Død beholdt hans Enke Apotheket, indtil hun overførte det til sin nye Ægtefælle, Dr. *Christoffer Pedersen Balsløv*, som den 14. Juni 1661 fik Privilegium derpaa. Han var født 16. Junuar 1628 i Odense, hvor hans Fader, Peder Rasmussen, var Stiftsskriver. Efter Skole-

¹⁾ Arch. f. Pharm. XX, S. 277. Engelstoft: Odense Bys Historie. 2 Udg. S. 335. ²⁾ Van Deurs: Bibl. f. Læger IV R. 14 B. S. 192. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 277. Engelstoft: Odense Bys Hist. 2 Udg. S. 335. ⁴⁾ Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevesen I, S. 532.

gang i sin Fødeby blev han 1647 Student, foretog derpaa en længere Udenlandsrejse, studerede først Theologi, derpaa Medicin, blev 1658 Dr. med. i Utrecht, vendte hjem 1660. Han blev senere Ejer af Fraugdegaard, fik 1680 Titel af Kancelli-assessor og døde 6te Sept. 1693 paa sin nævnte Gaard.¹⁾ Apotheket havde han dog allerede 1664 solgt til *Jacob Gottfried Becker*, en Broder til den tidligere nævnte Hofapotheker Johan Gottfried Becker. Han var født den 24. Juli 1638 i Husum, hvor hans Fader var Skolens Rektor. Efter at være uddannet som Pharmaceut, dels i Kjøbenhavn hos Samuel Mejer, dels i Udlandet, fik han 9. August 1664 Privilegium som Apotheker i Odense, hvor han snart kom til at indtage en anset Stilling. 1667—72 havde han saaledes Sæde i Byens Raad. Ikke tilfreds med sin Apothekerforretning, drev han stor Studehandel paa Hamborg og Holland, og tilforhandlede sig baade Kjøbstadejendomme og Bøndergods. Men da han i disse Forretninger havde lidt saa store Tab, at han stod paa Fallittens Rand, maatte han for en Tid (1695) overdrage Apotheket til *Claus Oldenburg*, Apotheker i Nyborg, men fik det dog atter tilbage og beholdt det til 1700, da han afstod det til sin Svingerson *Peter v. Westen*. Nogle Aar efter døde han, 29. Maj 1707. Han var 3 Gange gift. 1. 1667 med Cathrina, Datter af den tidligere nævnte Hofapotheker Christoffer Heerfort. 2. 1673 med Kirstine, Datter af ovennævnte Dr. Stephan Ram. 3. 1692 med Susanne Hahne, Enke efter Assessor Peder Vinding til Lammehave, hvilken Ejendom hun bragte sin anden Mand, der dog maatte afhænde den 1696.²⁾

Indtil 1668 havde Apotheket i Odense været det eneste i Fyen. Men i det nævnte Aar fik *Diderik Jebbe* Privilegium paa at anrette et Apothek i *Nyborg* tilligemed Ret til Handel med „fransk og hed Vin“. Men han havde kun ringe Held med sit Foretagende, og da han „formedelst sine Midlers Ringheds Skyld maatte overgive sit Apothek og sig der fra Stedet

¹⁾ Dansk biografisk Lexicon I, S. 469. ²⁾ Burman Becker: En Borger i Odense, 1880. Dansk biogrf. Lex. II, S. 23. Arch. f. Pharm. XX, S. 277.

forføje“, fik *Abraham Rüdiger* under 20. Maj 1670 Privilegium paa „at anrette og holde et Apothek i Nyborg“. ¹⁾

Til Fyns Stift hørte i ældre Tid ogsaa Laaland og Falster samt Als, hvorfor vi skulle meddele, hvad der er os bekjendt om Apothervæsenet paa disse Øer i den Periode, der her syselsætter os.

I *Nykjøbing* paa Falster har der rimeligvis været en Apotheker fra den Tid af, da Enkedronning Sofie 1594 tog fast Bolig paa Slottet her. Den første Hofapotheker i Nykjøbing, *Martinus Binus*, forekommer dog først ved Aaret 1600. ²⁾ Men det er os ikke bekjendt, hvor længe han har virket. Senere forekommer en vis *Valentin* i samme Egenskab, da Rektoren i Vordingborg, Søren Povlsen Judichær, 1629 hos ham lod hente venedisk Theriak (Finedisch Theriach) for at give Skolebørnene under den grasserende Epidemi. ³⁾ (Under en lignende Farsot 1625 havde en tidligere Rektor ved samme Skole ladet hente „Aquavitæ pestilentialis“ hos Apotheker Hans Stheen (Stein) i Kjøbenhavn til Hjælp for syge Skolepeblinger).

Da Enkedronning Sofie døde 1631, opløstes hendes Hofstat, og Apothekeren er maaske ogsaa bleven afskediget. Men efter at den udvalgte Prins Christian 1634 havde ægtet Prinsesse Magdalene Sibylle af Sachsen, fik dette Fyrstepar Residens paa Nykjøbing Slot, hvad der atter førte til Ansættelse af en Hofapotheker. En saadan omtales 1638, uden at hans Navn dog angives. Dr. Henrik Küster, som var Prinsens Livlæge, klager nemlig i et Brev til Dr. Oluf Worm over alle de Ubehageligheder, han havde af „Medico-Chirurgen“ Dr. Helwig Dieterich, der var indkaldt her til Landet i Anledning af en kronisk Benskade, Prins Christian led af. Det var ikke alene Livlægen, hvem Dieterich gjorde Livet surt, men ogsaa „Prinsens Apotheker“ behandlede han paa en yderst grov og uforkammet Maade. ⁴⁾ Apothekerens Navn angives ikke; men det

¹⁾ Arch. f. Pharm. XX, S. 278. ²⁾ Danske Saml. 2. R. IV, 252. ³⁾ Kirkehist. Saml. 3 R. III, S. 13 Not. I Suhrs Smaaskrifter II, S. 55 og derfra hos Ingerslev I. S. 431—2 Not. omtales Lægemidlet urigtig som »chinesisk Theriak«. ⁴⁾ Brev af 4. April 1638 (Wormii Epistolæ, p. 486). Jvfr. Dansk biograf. Lex. IV, 266.

er sandsynligst, at det var den siden velbekjendte *Christoffer Heerfort*, der i mange Aar var Hofapotheker i Nykjøbing. Han var født i Greiffenberg i Schlesien.¹⁾ I sine to Ægteskaber, med Dorothea Dohse og Margrethe Bentsen, blev han Fader til en stor Børneflokk — en hel Apothekerslægt nedstammede fra ham (s. foran S. 93). Hvorledes han med sin store Familie har slaaet sig igjennem i Nykjøbing, er ikke godt at sige, da Hoffet, som det synes, lod alt skrive paa Regning, og Almuen, som ovennævnte Küster siger, ikke havde Raad til at søge Læge, og derfor ikke brugte anden Medicin end Rostockerøl.²⁾

Efterat Hoffet paa Nykjøbing Slot var opløst ved Prins Christians Død og hans Enkes Bortflytning, fik Heerfort under 10. Marts 1651 en Forskrivning fra Kong Frederik III paa 11,220 Rdl. 19 Sk. 2 Penning, der var den Sum, Apothekeren havde tilgode for Varer leverede til Prinsens og Prinsessens Hof siden Aaret 1643. Kongen lovede at forrente og betale Heerfort eller hans Arvinger denne store Sum. Om det er sket, kan med Føje betvivles, da Rigets Finantser vare i en alt andet end god Tilstand. Imidlertid søgte Heerfort at holde sig i Erindring ved 1656 at forære Kong Frederik og Dronning Sofie Amalie et elegant „Herbarium Danicum sempervivum,“ som han efter allerhøjeste Befaling havde samlet.³⁾ Det var maaske en Slags Afbetaling paa det nævnte Tilgodehavende, at Heerfort (dog uden at opgive Apotheket i Nykjøbing) 1657 fik Privilegium paa at drive Apotheket i Nakskov. Efter at have gennemgaaet Krigens Ødelæggelser flyttede han 1660 til Kjøbenhavn, hvor han, som det tidligere (S. 93) er omtalt, oprettede „Svaneapotheket“ i Højbrostræde. Apothekerne i Nykjøbing og Nakskov afstod han samtidig til to unge Mænd, der vare eller snart bleve hans Svigersønner.

Kort før Christoffer Heerfort forlod Nykjøbing, havde han, rimeligvis ogsaa som et Afdrag paa det gamle Tilgodehavende hos Kongen, erhvervet et Kongebrev af 25de August 1660, hvorved der tilsikredes ham, hans Efterkommere eller Arvinger

¹⁾ Archiv for Pharmaci XX, S. 555.

²⁾ O. Wormii Epistolæ, p. 482.

³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 279—80.

i Apotheket i Nykjøbing Frihed for borgerlig og Byens Tyngge samt en aarlig Udvisning af 70 Læs Ved, 1 Læst Kul og 50 Bønderlæs Tørv til Apothekets Fornødenhed og desuden Rettighed til at holde Vinkjælder. I Brevet betegnes han som „vor Hofapotheker,“ skjønt Hoffet paa Nykjøbing Slot egentlig var opløst (Prins Christian var død 1647, og hans Enke, Magdalene Sibylle, var 1652 bleven gift i Tydskland). Den omtalte Benaadning begrundedes paa, at Heerfort havde forpligtet sig, „til Vor og Vort Hofs Fornødenhed, et godt og ustraffeligt Apothek at holde i Nykjøbing.“ — Alt dette kom nu til at gjælde hans Efterfølger „Hofapotheker“ *Christoffer Hartmann*, der blev gift med sin Forgjængers Datter, Magdalene Sibylle Heerfort. Om denne Apotheker, der tiltraadte 1660, er forøvrigt kun at bemærke, at han forblev i Stillingen til sin Død 1685.¹⁾

Som ovenfor er omtalt, havde Christoffer Heerfort faaet kgl. Bevilling paa at holde Apothek i *Nakskov*. I denne By havde der dog allerede tidligere været en Apotheker. I en Fortegnelse fra 1618 over Borgere her nævnes nemlig „Apotheket“ som en Lokalitet der.²⁾ Men det er os ikke bekjendt, hvem der var Indehaver deraf. Rimeligvis har det ikke været privilegeret. Det første Apothekerprivilegium for denne By, som vi kjende, er af 27. September 1645, udstedt af Christian IV for *Christian Suerus*. Heri hedder det, at:

„Eftersom udi vort Land Laaland, formedelst udi Kjøbstæderne sammesteds ingen Apotheke haver været eller er, stor Trang og Brøst ofte lides for Medicamenter til syges Curering og anden Fornødenhed, som ikke er tilkjøbs uden alene hos Christian Suerus, som for nogen Tid siden er til vor Kjøbstad Nakskov henkommen, i den Mening sligt at ville for enhver, det behøve kunde, til Kjøbs holde. Da efterdi forbemeldte Christian Suerus sig endnu videre underdanigst erbyder, et fuldkomment og ulasteligt Apothek at ville sammesteds anrette og holde,“ saa meddeltes ham Privilegium i sædvanlig Form — ogsaa Ret til Handel med Vin samt Krydderier og Gewürtz.³⁾

¹⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 279—80.   ²⁾ Nyt hist. Tidsskrift V, S. 192.

³⁾ Smaalandske Registre Nr. 5.

Da den nævnte Chr. Suerus døde nogle Aar efter, fik *Jeremias Gleisberg* den 19. Oktober 1649 kgl. Privilegium paa Apotheket i Nakskov. Han afstod det til fornævnte *Christoffer Heerfort*, hvis Privilegium af 1ste Maj 1657 ikke blot lød paa ham selv, men ogsaa paa hans Arvinger. Da Krigen, i hvilken Nakskov blev ilde medtaget, snart efter udbrød, har Heerfort dog neppe selv haft nogen Fordel af denne Erhvervelse. Den blev dog senere af Betydning for ham, da han samtidigt med, at han selv 1660 flyttede til Kjøbenhavn, kunde give det til en af sine Døtre, som ægtede *Peiter Schön*, der siden i en Række Aar var Apotheker i Nakskov og synes at have indtaget en ret anset Stilling, da han nævnes som en af Byens Raadmænd.¹⁾ I Ligtalen over Rigens Kansler Hr. Christoffer Urne til Aasmark (nu Knuthenborg) fortælles, at da han i August 1663 blev angreben af sin sidste Sygdom, „lød han skikke Bud til velvise, agtede og velfornemme Mand Peter Schön, velforordnet Apotheker i Nakskov, som og med det snarest kom til ham.“²⁾ Det fremgaar altsaa heraf, at denne Apotheker har øvet Lægepraxis, hvad sikkert paa den Tid ogsaa har været Tilfældet med adskillige andre Apothekere, særlig paa Steder, hvor der ingen Læger fandtes i Nærheden.

Da Øen Als, som tidligere er bemærket, i ældre Tid laa under Fyns Stift, kunde der maaske være Anledning til at omtale Apotheket i *Sønderborg*, hvis Oprettelse tilhører nærværende Periode, men da vi ikke kjende andet til dets Historie, end hvad den derværende Apotheker D. T. H. Schmidt har meddelt i sit fortjenstlige Skrift, „Historisches Taschenbuch über die Entstehung der Apotheke sowohl im allgemeinen, als insonderheit der in dem Königreich Dänemark und den Herzogthümern Schleswig-Holstein-Lauenburg,“ 2te Aufl. Flensburg 1835, III, S. 107 ff., saa indskrænker jeg mig til en Henvisning til dette Skrift, især da det ligger udenfor min Plan her at gaa nærmere ind paa Apothekervæsenet i Hertugdømmerne.³⁾

¹⁾ Se foran S. 93. Archiv f. Pharm. XX, S. 279. ²⁾ Bricka og Gjellerup: Den danske Adel, S. 39. ³⁾ Som en Mærkelighed kan det dog anføres, at det kgl. Privilegium af 10. Juni 1669 for Georgius von der Wehlenberg

I *Viborg* var ved Christian IV.s Tronbestigelse den tidligere omtalte *Johan Hermann* Apotheker. Han er formodentlig død 1603, thi den 16. Febr. 1604 fik *Hugo Frandsen* Brev paa at maatte anrette et Apothek i *Viborg*; men han blev her ikke længe, thi den 10de Oktbr. 1607 fik *Bartholomæus Wilpe*, „hvem den forrige Apotheker i *Viborg* for nogen Tid siden har overgivet sit Apothek,“ Privilegiet. Heller ikke denne Mand har haft Apotheket ret længe, thi hans Eftermand *Jørgen Wernicke* fik den 2. Febr. 1609 Privilegiet, og her hedder det ligeledes, „at den forrige Apotheker havde overgivet ham sit Apothek.“ Efter *Wernickes* Død fik den hidtilværende Apotheker i *Aalborg*, *Johannes Hoberus*, under 22de Juli 1622 Ret til at drive Forretningen i *Viborg*. Han maa imidlertid have betænkt sig, thi ikke blot finde vi ham senere virkende i *Aalborg*, men allerede d. 10. Oktbr. 1622 fik *Bartholdt Jung-Johann* Privilegium paa at være Apotheker i *Viborg* i afgangne *Jørgen Wernickes* Sted og med Forpligtelse til at rette sig efter den sidst udgangne Apothekertaxt.¹⁾ Heller ikke denne har faaet Apotheket i Drift, thi ved et Kongebrev, givet *Frederiksborg* den 12te April 1623, fik *Johannes Paludan* „som tilforn har været Apotheker i *Helsingør*,“ Bevilling paa at drive Apothek i *Viborg*, og atter her hedder det „i afgangne *Jørgen Wernickes* Sted.“

Al denne Omvexling kan tyde paa, at *Viborg* kun har ydet ringe Udsigt til Fortjeneste for en Apotheker, og at vedkommende Privilegiehaver derfor, efter at være bleven bekjendt med Forholdene, har søgt snarest mulig at faa en Afløser.

Den nævnte *Johannes Paludan*, der formodentlig var en Søn af *Dr. Hans Paludan*, som var Læge og Apotheker i *Viborg* i *Frederik II.s* Tid, synes ikke at have tilfredsstillet de Fordringer, der med Rette kunde stilles til en Apotheker — i det mindste efter *Lensmanden Knud Gyldenstjernes* Anskuelser. Den 4de Marts 1626 udgik der nemlig kgl. Befaling om, at

som Apotheker i *Haderslev* er paa Dansk og indført i *Jydske* Registre. Det er ganske efter samme Form som de Privilegier, *Provindsapothekerne* i *Kongeriget* samtidig plejede at faa.

¹⁾ *Jydske* Registre Nr. 7, Fol. 433. I *Archiv f. Pharmaci* XX, S. 271, er Navnet urigtig gjengivet.

„Medici“ i Viborg aarlig to Gange skulde visitere Apotheket og anordne det saaledes, at det al Tid var vel forsynet med Speceri og Medicin af gode, ferske og uforfalskede Varer, efter den Taxt og Anordning, som senest (1619) var givet herom efter kgl. Befaling af det medicinske Facultet i Kjøbenhavn. En skriftlig Beretning om Visitationens Udfald skulde tilstilles ovennævnte Lensmand. Samtidig fik denne Mand Befaling om at føre Tilsyn med, at Apotheket i Viborg al Tid var vel forsynet med god Medicin og andet Speceri til billigt Kjøb, og, hvis Apothekeren ikke forholdt sig herefter, „hænde Dom over ham, om han ikke bør have sin Benaadning til at holde Apothek forbrudt og desuden staa til Rette“. Rimeligvis har det ogsaa til dels gjældt Apothekeren, naar Lensmanden samtidig fik kgl. Befaling om at føre Tilsyn med, at de, som forhandlede Vin i Viborg, holdt god og uforfalsket Vin for billigt Kjøb, efter Forordningen (af 2. Aug. 1605) om Vinhandlere og Vinhandel, hvis de ikke derfor vilde tiltales og straffes tilbørligen.¹⁾

Johannes Paludan har vistnok været Apotheker i Viborg til 1630, thi den 25. Juli dette Aar fik *Johannes Borchsenius* Bevilling paa at anrette og holde Apothek her, og han beholdt det til 1656, da Dr. med. *Johan Christoffer Creutzhaver* den 11. Septbr. fik Privilegiet.

Denne Mand var, som saa mange andre af den Tids Læger og Apothekere, tydsk af Fødsel. 1646 forekommer han som Læge i Aarhus, og ved et Kongebrev af 7. December 1649 fik han Tilladelse til at holde Apothek sammesteds, dog skulde han for en passende Pris afkjøbe den forrige Apothekers Enke hendes Inventarium. Dette Arrangement kom dog ikke istand. Derimod blev Creutzhaver senere Provindsialmedicus i Viborg og, som nævnt, 1656 tillige Apotheker. I sidst nævnte Egenkab laa han i Strid med Kræmmere og andre, som udsolgte Apothekervarer og vilde nægte ham Ret til at handle med Conditorsager og Urtekram. I den Anledning udvirkede han et kongl. aabent Brev af 4. Decbr. 1660, hvori det hedder, at Kræmmere, Medici og Badskjærere ikke maa gjøre Apothekeren

¹⁾ Secher: Forordninger, Recesser o. s. v. IV, S. 336.

Dr. Johan Christoffer Creutzhaver i Viborg Indpas og ikke handle med Conditia og Confect, medens det skulde være ham uforment at sælge Specerier. Ved et Kongebrev af 12. April 1662 blev det desuden fastslaaet, at Apothekeren maatte „falholde de Varer, der i den algemene Husholdning til Værtskaber og Haandværkers Fornødenhed bruges.“ Under 10de Marts 1669 fik han kgl. Stadfæstelse paa sit Privilegium af 11. September 1656.

Samme Aar afstod Creutzhaver sit Apothek til *Julius Frederik Friedenreich*, hvis Privilegium er af 25. Sept. 1669. Siden levede Creutzhaver endnu en Del Aar som „residerende Medicus“. Et Epitaphium over ham fandtes i sin Tid i Viborg Domkirke.¹⁾

I Aarhus var *Anders Caspersen* den første Apotheker i dette Tidsrum. Han flyttede 1589 hid fra Kolding og svor Borgered den 23. Juli.²⁾ Men Privilegium fik han først 6te Januar 1596, idet der samtidig bemærkes, at han allerede før nogle Aar siden havde anrettet et Apothek i Aarhus.³⁾ Forøvrigt vides intet nærmere om ham. Hans Efterfølger var *Bernt Jung*, en Tydsker født i Lippe, der 5. Juli 1604 aflagde Borgereden og ydede den sædvanlige Afgift af 6 Dlr. til Byens Kæmner. Kongeligt Privilegium fik han dog først 5te Juli 1609 med den Bemærkning, at han „en Tid lang paa egen Bekostning Apotheket i Aarhus med al Tilbehøring nødtørftigen haver forseet og ved Magt holden.“³⁾

Den næste Apotheker var *Folmer Thomesen*. Han var født i Kolding og købte Apotheket af sin Forgjængers Arvinger. Den 28. Juni 1627 gjorde han sin Borgered i Aarhus. Det var en vanskelig Tid, hvori han tiltraadte Forretningen, da de kejserlige Hære snart efter oversvømmede Jylland, som de holdt besat i henved to Aar. Da der atter var kommet Fred i Landet, henvendte han sig til Regjeringen med Forestilling om, at hans Apothek var bleven „meget besvækket udi Fjendens Tid,“ men at han „nu paany agtede at bringe det paa Fode,“ hvorfor han

¹⁾ Ursin: Stiftsstaden Viborg, S. 237. ²⁾ Hübertz: Aktstykker om Aarhus I, S. 250. ³⁾ Hübertz: Aktstykker om Aarhus II, S. 328. Archiv f. Pharm. XX, S. 269.

bad om Bistand. I den Anledning udgik den 30. Juli 1630 kongl. Befaling til Lensmand Laurits Lindenov om at „forfare Lejligheden og indgive Beretning derom.“¹⁾ Vi vide dog ikke, om Folmer Thomesen har opnaaet andet, end at han under 17. Jan. 1631 fik et Apothekerprivilegium i den sædvanlige Form.²⁾ Formodentlig havde han paa Grund af Fjendens Indfald ikke tidligere kunnet skaffe sig et saadant Værn, der vel kunde gjøres fornøden, da Aarhus havde driftige Handelsmænd, der nok kunde falde paa at gjøre Indgreb i, hvad Apothekeren med eller uden Føje ansaa for at være sin Rettighed, medens han paa den anden Side ikke selv var utilbøjelig til at strække sine Enemærker et godt Stykke ud over, hvad man ellers plejede at regne til Apothekernæring. Herom foreligger følgende i Akter fra hin Tid:

Den 9. Novbr. 1637 tiltalte Apothekeren paa Bythinget forskellige Borgere, der formentlig handlede med Varer, som vare ham forbeholdte. De fleste af dem faldt tilføje og erklærede, at de gjerne vilde overlade Folmer Thomesen de Krydderier, som de havde; kun Vintapper Jens Basballe svarede, at han selv vilde handle med Speceri og Vin.³⁾

Den 6te Maj 1638 udgik der kgl. Befaling til Lensmanden paa Aarhusgaard, Erik Grubbe, om at tilholde Wolff Baltzersen i Aarhus ikke at befatte sig med at sælge Speceri, da det stred mod Apothekerens Privilegium; derimod skulde det paalægges sidstnævnte ikke at give sig af med anden Kjøbmandshandel.⁴⁾

Den 29. November 1638 tiltalte Apothekeren adskillige Borgere, deriblandt Jens Jensen, Vintapper, fordi de handlede med Vin, Sukker, Rosiner og Speceri.⁵⁾

I Stadens Retsprotokol læses under 15. August 1639: „Jens Jensen, Vintapper, tilspurgte Apotheker Folmer Thomesen, om han ikke havde udskibet Korn her for Byen og i Randers? Svar: Det behøvede han ikke at svare paa. Om han ikke havde solgt tydsk Øl i Tønder og Kander, og holdt Vin fal? Svar: Ja efter kgl. Maj.s Breve. Han lod oplæse et kgl. Maj.s Brev,

¹⁾ Hübertz: Aktstykker om Aarhus II, S. 58 f. 329. ²⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 269. ³⁾ Hübertz: Aktstykk. om Aarhus II, 207—8. ⁴⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 76—77. ⁵⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 211.

hvorved det var Wolff Baltzersen forbudt at handle med Speceri, men Apothekeren med Kornvarer. Folmer Thomesen æskede af Jens Jensen, Vintapper, at han enten til S. Michelsdag efter kgl. Maj.s Brev afskaffer sin Vinhandel, Salg af Danskøl, Tydskøl, Mumme og anden Tapperi, samt aflader at udskibe Korn, Smør o. s. v., eller ogsaa afskaffer Specerihandlen.¹⁾

Da de to Konkurrenter ikke kunde blive enige, indankede de, som det synes, Sagen for Kongen, i hvilken Anledning der udgik følgende Reskript til Lensmand Erik Grubbe:

„Christian 4de. V. G. t. Vid, eftersom Du vores naadigste Missive haver bekommet, dateret paa vort Slot Flensborghus den 6. Maj 1638, formeldende, at du skulde tilholde Apothekeren udi vor Kjøbsted Aars sig ikke at befatte med anden Kjøbmandsskab, men alene at leve af sit Apothekeri; og Apothekeren sammesteds, Folmer Thomesen, underd. os lader tilkjendegive, at han derfor forbydes imod sine Privilegier at sælge Vin, Brændevin og anden fremmed Drik, som hos et Apothek altid plejer at holdes: saa var vores naadigste Mening, at forskr. Apotheker ikke skulde befatte sig med anden Kjøbmandsskab, Korn, Smør og andet desligeste at købe eller sælge. Bedendes Dig og ville, at Du hannem tilholder, sig fra saadant Kjøbmandsskab at entholde, saa og ikke tilsteder hannem at forbydes Brændevin, Vin og anden fremmed Drik at falholde, som paa andre Apotheker sker. Dermed etc. Hafniæ 7. Juni 1640.“²⁾

Det kunde maaske synes, at Apothekeren havde klaret sig, skjønt hans Forsøg paa at agere Korn- og Smørexportør var forpurret — en virkelig Vinding for ham maatte det i alt Fald være, at han ved Kongebrev af 30. Oktbr. 1641 fritoges for „Byens Bestilling“ og for Indkvartering³⁾ —; men snart trak det op til Uvejrlig for ham. Borgerne vilde ikke lade sig gaa paa. Vel lod Apothekeren 1641 sit Privilegium af 17. Januar 1631 oplæse paa Bytinget for at hævde sine Rettigheder, men samtidig fremstod 24 Mænd og vidnede, at han som Regel var saa slet forsynet, at de ofte maatte hente deres Medicamenter i

¹⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 214. ²⁾ Jydske Tegnelser X, Fol. 247—48.
³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 269.

Viborg og andre Steder, og at han var saa dyr, at de hos andre kunde købe Urter og Kryderi meget billigere.¹⁾ Da disse Klager senere gjentoges, udgik der den 15. April 1647 Kongebrev om, at da det var andraget, at Apotheket i Aars ikke var forsynet med saa gode Medicamenter, som man kunde fordre, saa blev det befaleet Dr. Johan Christoffer (Creutzhaver), Medicus i Aarhus, og Dr. Egidius (Jensen) i Randers i Overværelse af Borgmester og nogle Raadmænd at visitere Apotheket. Under samme Dato udgik der derhos Befaling til Lensmand Erik Grubbe om at tiltale Apothekeren til hans Privilegiums Forbrydelse, dersom Undersøgelsen viste, at han ikke havde gjort sin Pligt.²⁾

Folmer Thomesen maa dog have beholdt sit Apothek til sin Død i Okt. 1649; under 7. Decbr. s. A. fik Lensmand Niels Krag Brev, at da Hs. Maj. fandt det betænkeligt at forunde Apothekerenken, som et Fruentimmer, at bestyre Apotheket i Aars, saa havde han forundt Dr. Johan Christoffer Creutzhaver at holde Apothek samme Steds, dog, for at Enken ikke skulde tabe for meget, skulde Lensmanden med Borgmester og Raad handle dem imellem, saa at han afkjøbte hende hendes Varer, Instrumenter etc. for hvad billigt kunde være. Naar dette var i Rigtighed, skulde det betydes Dr. Creutzhaver, at han skulde indkomme med Andragende om Privilegiet, ligesom hans Formænd.³⁾ Som det tidligere er fortalt, blev der dog ikke noget heraf, da Creutzhaver samme Aar flyttede til Viborg.

Den 28de Februar 1650 fik Niels Krag Befaling, at lade *Cathrine Jørgensdatter* nyde Apotheker-Privilegiet efter hendes Mand, mod at hun holdt Apotheket ved Magt ved Hjælp af en duelig Svend, som Doctores i Aars i Overværelse af Borgmester og Raad skulde tage i Ed.⁴⁾ Denne Svend har vistnok været *Johan Steuer*, der nævnes som „Apotheker“, da han i April 1652 erhvervede et Stolestade i Domkirken. Muligvis har han for en Tid haft Apotheket i Forpagtning, da det ses, at han i eget Navn har leveret Vin til Domkirkens Fornødenhed; men

¹⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 241.   ²⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 121.

³⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 138.   ⁴⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 139.

1657 synes Enken paany at have overtaget Apotheket, da hun i det nævnte Aar selv leverede Vin til Kirken.¹⁾ Senere (1668) forekommer den omtalte Apothekersvend som „velb. Erik Rosenkrantz's Apotheker paa Rosenholm,“²⁾ saavidt vides det eneste Exempel, der kjendes paa, at en Privatmand har holdt en saadan.

Apotheket i Aarhus har vistnok stadig i dette Tidsrum været daarligt, thi den 29de Oktbr. 1654 fik Dr. Johan Creutzhaber og Dr. Christen Henrik (Luja) Befaling at visitere Apothekerne i Viborg og Aars, hvorover der var klaget, og at indsende Visitatsforretningen under deres Hænder.³⁾

Folmer Thomesens Enke, der rimeligvis var kommen meget tilbage under Krigen, kom siden istor Nød, som det fremgaar af Optegnelser om Almisse uddelt af Biskoppen i Aarhus: „Cathrine Folmers, der før haver været en fornemme Kvinde i Aarhus, sl. Folmer Apothekers Hustru, men nu sidder i stor Armod,“ fik 1668 2 Mark af Else Marsvins Penge. Hun boede dengang i Enkeboderne „paa Graven“ og er formodentlig død 1676.⁴⁾

Den 14. Oktb. 1661 fik *Jacob Gesius*, efter bemeldte Enkes Afstaaelse, Privilegium som Apotheker i Aarhus og forblev i denne Stilling til sin Død 1711.⁵⁾

Som tidligere (S. 70) er omtalt, var *Herman Reiminch* Apotheker i *Kolding* til sin Død 1598. Ved Privilegium, dat. Kjøbenhavn den 14. Sept. 1599, fik hans Enke, *Margrethe Skomagers*, Bevilling til at holde Apothek i Kolding. Hun fik tillige Eneret til Handel med Speceri og Vin; men da andre gjorde Indgreb heri, udgik følgende Kongebrev til Lensmanden paa Koldinghus, Caspar Markdaner:

„Christian IV o. s. v. Vid, at denne Brevviserske, Herman Apothekers Efterleverske, underdanigst til os har suppliceret, givendes tilkjende, hvorledes hun skal have forhvervet vor naadigste Tilladelses Brev paa Apotheket der udi vor Kjøbsted

¹⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 189.   ²⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 219.

³⁾ Hübertz: Aktstyk. om Aarhus II, S. 147.   ⁴⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 193.   ⁵⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 270. En Sag vedrørende Apotheket i hans Tid omtales hos Hübertz II, S. 219.

Kolding, saa at ingen Udlændinge eller og af Borgerne der udi Byen maatte holde nogen Speceri eller og have nogen Vin fal, eftersom vort aabne Brev, vi hende derpaa givet haver, videre indeholder, og vi nu naadigst erfare, ikke alene Udlændiske, men ogsaa af Borgerne, at understaa dem at holde og sælge adskillige Slags Vin og Speceri, imod samme vort Brev og Benaadning, hende til ikke ringe Skade og Afbræk: thi bede vi Dig og ville, at naar Du hermed besøges, Du da alvorligen over samme vort aabne Brev og Benaadning, hende derpaa undt og bevilget, lader holde, saa at Borgerne eller Udlændinge der imod at gjøre herefter dem ikke skulde fordriste. Dermed o. s. v. Kjøbenhavn 30te Juni 1603.¹⁾

Ovennævnte Enkes Svigersøn, *Gert Grave*, bestyrede, som det synes, en Tid Apotheket for hende; men da han døde 1619,²⁾ er der vist kommen Uorden i Sagerne, da det 1621 paalagdes to ansete Læger at undersøge Varebeholdningen i Kolding Apothek (det nærmere herom i næste Afsnit). Ikke længe efter forekommer *Baltzer Brabandt* som Besidder af Apotheket; hans Privilegium er dat. Frederiksborg den 17. Oktbr. 1622. Indtil videre tilsagdes ham Frihed for borgerlig og Bys Tyng, hvortil føjedes: „Skal hannem og være frit fore og ubehindret tilladt med sit Apothek at begive sig til hvilken Kjøbsted, hannem lyster, her udi Riget, hvor almindelige Markeder ere, eller vi holde vor Hoflejr, og der uforment holde sin Apotheke og Vare tilkjøbs,“ en Bevilling, der aabenbart stammer fra det Herman Reiminck 1585 tildelte Privilegium (s. foran S. 66) og er af kulturhistorisk Interesse, da den viser, at Apothekere (ligesom den Tids Boghandlere) fandt deres Regning ved at holde Markedsboder, vistnok især paa Steder, hvor der ingen faste Apotheker fandtes. Privilegiet gav ogsaa Baltzer Brabandt Ret (men ikke Eneret) til at holde Vinkjelder³⁾. Da han senere paa Grund af Krigen havde forladt Kolding, fik han 1628 Bevilling til at drive Apothek i Christiania. Han var der endnu 1632⁴⁾. Men

¹⁾ Danske Magazin V, S. 157. ²⁾ Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen I, S. 439. ³⁾ Jydske Registre Nr. 4 Fol. 434. ⁴⁾ Yngv. Nielsen: Norsk Magazin for Lægevidenskab, 1875, S. 60. Af Saml. til Fyens Hist. og Topografi VI, 109 ses, at Apothekeren fra Kolding i Slutningen af November 1628 passerede Odense paa Rejsen til Norge.

den 19. Juli 1633 fik han sit tidligere Privilegium som Apotheker i Kolding Ord til andet fornyet. Han døde 1644 og blev begravet i Kolding Kirke.¹⁾

Hans Enke, *Cathrine Frandsdatter*, fik 21. Jan. 1646 kgl. Bevilling paa at holde Apothek, Vinkjælder og Specerihandel ligesom hendes afd. Mand, Baltasar Apotheker; men hun skulde „holde gode og ustraffelige Varer, saa og dygtige Folk og Svende, saa og Varerne for billigt Værd at afhænde.“ Efter Thronskiftet blev denne Bevilling stadfæstet af Fred. III ved et kgl. aabent Brev, dat. Kjøbenhavn den 17. April 1649.²⁾ Provisor hos hende var maaske *Laurentz Langhorst*, der betegnes som Apotheker i Kolding, da han 1656 erholdt Bevilling til at drive Apothek i den nyanlagte Stad Frederiksodde.

Ved et Kongebrev, dat. Kjøbenhavn den 10. August 1659, fik *Johan Adolf Møller* Privilegium som Apotheker i Kolding. Han havde, som alt tidligere omtalt, været kgl. Rejseapotheker. Ved kgl. Bevilling af 14. Januar 1688 fik han paa Grund af Svagelighed og Alderdom Tilladelse til at lade Apotheket bestyre ved en Provisor.³⁾

Efter den svage Antydning, der haves om en Apotheker i *Aalborg* i Christian III's Tid (s. S. 67) høres intet om nogen saadan før 1614, da *Johannes Hoberus* forekommer.⁴⁾ Det er allerede omtalt, at han 1622 fik Bevilling paa at holde Apothek i Viborg, men ogsaa at han strax opgav Planen, og at en anden traadte i hans Sted. I Aalborg fortsatte han derimod Virksomheden, som det fremgaar af følgende Kongebrev, han erhvervede for at sikre sig mod Indgreb i Næringen:

„Vi Chr. IV g. a. v. At eftersom os elsk. Johannes Hoberus, som for nogen Tid siden haver bekommet vor naadigste Bevilling et Apothek at holde udi vor Kjøbsted Aalborg, underdanigst giver os tilkjende, hvorledes der udi Byen skal findes dem, som fordrister sig til at falholde det, som Apotheket alene tilhører, underdanigst begjærendes, saadant maa blive forbuden og afskaffes, da ville vi hermed strængeligen have

¹⁾ Jydske Registre Nr. 8, Fol. 438-9. Fyhn, Efterretninger om Kolding, S. 284 Anmrk. ²⁾ Jydske Registre. Archiv f. Pharm. XX, S. 273. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 273. ⁴⁾ Dansk Atlas V, S. 173.

forbudt, at ingen maa fal holde de Varer, som Apotheket alene tilhører, dog hermed ikke ment Speceri. Saafremt nogen kan betrædes derimod at gjøre, da skal vor Lensmand der samme-steds og Borgmester og Raad lade derover straffe, som vedbør. Givet Odense den 9de April 1632.¹⁾

Johannes Hoberus — efter Navnet at dømme en Udlænding — var gift med Maren Mortensdatter, sikkert en dansk Kvinde. Det lader til, at han har solgt eller afstaaet Apotheket, og at han derpaa er draget anden Steds hen, da de aalborgske Kirkebøger og Skifteprotokoller fra hin Tid ikke indeholde noget om hans Død.²⁾

Hans Efterfølger var *Daniel Calow*. Han var født 27. Okt. 1614 i Morungen i Prøjsen og var en Broder til den navn-kundige lutherske Theolog Abraham Calovius. I sit 15de Aar kom han til Thorn, hvor han lærte Apothekerkunsten. Siden færdedes han vidt om paa sin Profession. 1634—6 var han paa Apotheket i Viborg, senere en Tid lang hos Hofapotheker Esaias Fleischer i Kjøbenhavn, der fyldestgjorde sin Forpligtelse til at lønne en dygtig Apothersvend, der kunde følge med Kongen, naar han var paa Rejse, ved at overdrage Calow dette Hverv, som han maa antages at have røgtet paa en tilfredsstillende Maade, eftersom Kongen 1639 gav ham Privilegium som Apotheker i Aalborg. Herom indeholder Stadens Tingbog følgende Antegnelse, der tyder paa, at den ny Apotheker har forstaaet at hævde sine Rettigheder:

„1639, 26de August. Jens Jensen Slotsfoged lod læse og paaskrive et kgl. Maj.s naadigst aabent Brev, sub dato Haderslev den 12te Februar næstforleden, i sin Mening, anlangende at k. Maj.s Rejseapotheker Daniel Calow er bevilget og tilladt at maa paa sin egen Bekostning lade anrette og holde et Apothek her i Aalborg, dog saa at han sig skal beflitte og være forpligtet at holde tilstede og i Forraad gode, ferske og ustraffelige Varer og slige Materialier, Urter, Specerier og andet saadant, som hos et færdigt og velforordnet Apothek bør at findes, og

¹⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 554—55.   ²⁾ A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 342—43, nævner deres 4 i Aalborg fødte Born.

det sælge og afhænde til hvem, det behøver og begjærer at købe, for en billig og lidelig Værd, saa ingen sig med Billighed derover kan have at beklage, og har Hs. Maj. naadigst bevilget ham at være fri og forskaanet for al kongelig og Byens Tyngge og Besværing, indtil anderledes tilsigendes vorder, eftersom samme Brev i sig selv vidtløftig bemelder. Hvorfor bemeldte Jens Jensen nu her idag paa højbemeldte k. Maj.s og sin velb. Husbonds Vegne forbød og lod forbyde alle og enhver her udi Aalborg Bys Menighed, som kan have handlet med eller holdt nogle slige Materialier, som hos et færdigt og velforordnet Apothek bør at findes, at holde, sælge eller afhænde, imod højbemeldte k. M.s naadigste Brevs Formelding; saafremt det befindes nogen at gjøre eller sig understaa, de da ikke derfor ville lide Tiltale og stande til Rette som hans k. M.s Mandats Overtrædere og Foragtere. Hvorefter alle, som vedkommer, kan vide sig at rette.¹⁾

Den Omhu, hvormed Daniel Calow saaledes søgte at værne om sine Rettigheder, var ikke efter Aalborg „Krydenerers“ og Destillererers Hoved, hvorfor de 1640 lod optage Tingsvidne om, at i Johannes Hoberus's Tid havde de haft friere Raaderum. Men om de opnaaede noget ved dette Skridt, er os ikke bekjendt. Derimod er det vist, at Calow hævdede sin Stilling med ikke ringe Anseelse og efterhaanden blev en velhavende Mand. 1647 blev han en af Stadens Raadmænd og senere Borgmester. Efter Enevældens Indførelse erhvervede han en kgl. Stadfæstelse af 20de Decbr. 1661 paa sit Apothekerprivilegium, hvorved hans Fritagelse for kongelig og Byens Tyngge og Besværing, der sikkert ikke havde kunnet hævdes i Krigstiden, fornyedes. Efter at have levet i Aalborg i 43 Aar, flyttede han 1682 fra Byen til sin Gaard Kragelund, hvor han døde 1. Novb. 1686. Han var 3 Gange gift og havde 9 Børn.²⁾

Apotheket havde Calow allerede 1665 afstaaet til sin Svigersøn, Holsteneren *Johannes Frederik Friedenreich*,³⁾ der 1670 indrettede det i „Jens Bangs Stenhus“, en meget anseelig

¹⁾ A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 343.

²⁾ A. H. Nielsen: anf. Skr., S. 101—6. 343—4. Archiv f. Pharm. XX, S. 554.

³⁾ Hans Privilegium er dat. 6. Juli 1665 (Jydske Registre).

Bygning ved Østeraa, ligeoverfor Raadhuset, hvor han fortsatte Forretningen til sin Død 1690. Denne Mand havde tre Brødre, der ogsaa vare Apothekere, og „Svaneapotheket“ i Aalborg er siden hans Død gaaet uafbrudt i Arv i hans Efterslægt indtil denne Dag.

I *Ribe* oprettedes Apotheket, saavidt vides, 1612.¹⁾ I det nævnte Aar udstedte i alt Fald Lensmanden i Ribe i Forening med Borgmester og Raad under 28de November et aabent Brev, der i Kinchs Udtog lyder saaledes:

„Ærlig og forstandig Karl, Johan Puck (Pouch), som havde tjent Cornelius von der Hamsfort,²⁾ Apotheker i Odense, havde 11te September forrige Aar paa Riber Raadhus faaet deres Bevilling og Samtykke paa at maatte nedsætte sig i Ribe og holde Apotheket³⁾ ved Magt. Da han nu havde bosat sig her og begyndt at holde samme Apothek, tilsagde de ham efter Løfte ved dette deres aabne Brev, at ingen andre her i Byen skulde falholde Sukker, Confect eller andet Sukker, Kanel eller andre Kryderier, Mandler, Figen, Rosiner, Svedsker, Spisekommen, Kapers, Oliven, Lemoner, Agurker, Salpeter, Vitriol, alle Slags Olier m. m., som burde holdes og kjøbes paa et frit Apothek, deriblandt alle indsyltede og destillerede Sager. Enhver maatte dog indkjøbe udenlands til sit eget Huses Behov. Han har derimod lovet at være stadig og vel forsynet med saadanne Varer og sælge dem for en billig Pris. Hans Begjæring om Frihed for Kongens og Byens Skat og Tynge stod det ikke til dem, men til Kongen, at bevilge.“

Der er, siger Kinch, to Ting, der synes paafaldende ved dette Privilegium, dels at hverken Eneretten eller Forpligtelsen til at holde og tilberede egentlige Lægemidler nævnes, dels at der tilstaas Apothekeren Eneret til at handle med mange Varer,

¹⁾ I Archiv f. Pharm. XX, S. 272, omtales et kgl. Privilegium for Johan Pouch af 26. December 1611; men et saadant findes ikke i Jydske Registre.

²⁾ Hos Kinch (*Ribe Bys Historie* II, S. 267) betegnes Hamsfort som »afdøde«; men dette er en Misforstaaelse. Originalkopien i Jydske Registre har: »Johan Puch, forrige ærlig og velagt Mand C. v. d. Hamsfort, Apotheker udi Odense, hans Tjener.« Forrige gaar her ikke paa Hamsfort, men paa Tjener. ³⁾ Af denne Betegnelse kunde det synes at fremgaa, at der allerede tidligere har været et Apothek i Ribe; men noget sikkert vides dog ikke derom.

som tidligere havde udgjort en Del af flere Kjøbmænds Handel der i Byen. Imidlertid fik dette aabne Brev under 15. Februar 1614 kongl. Stadfæstelse. Men Skattefrihed blev ikke tilsagt Apothekeren.

Johan Pouch var født i Byen Laer i Westphalen 1583, og havde, som omtalt, serveret hos den yngre Cornelius Hamsfort i Odense, førend han nedsatte sig i Ribe. Han blev en velhavende Mand; men sin Eneret til Handel med Speceri havde han ondt ved at faa respekteret. Han førte flere Sager herom, og 1643 klagede han endelig til Kongen, som den 24. Novbr. paany stadfæstede hans Privilegium og paalagde Lensmanden at haandhæve det. 1639 var han Raadmand. Han døde 16. Juli 1659 af den da grasserende Pest. I et Mindedigt over ham hedder det, at „hans livlige Tale ofte, til de syges Forbavselse, virkede ligesaa meget som 100 Doses Medicin.“¹⁾

Apotheket overtoges ved Pouchs Død af hans Svigersøn *Tobias Franck*, hvis Privilegium er dat. 15. Juni 1660. Han blev ligeledes Raadmand, og efter hans Død 1683 fik hans Enke, Lene Johansdatter Pouch, kgl. Bevilling af 19. Februar 1684 til at drive Apotheket ved en Provisor.²⁾

I *Randers* oprettedes et Apothek 1634. Her fik i alt Fald *Johan Jørgensen Odendal* Privilegium ved kongl. Brev, dat. Kjøbenhavn den 17. September 1634. Han afløstes af *Christian Lemman* (ell. Lemand), der den 23. April 1646 fik Privilegiet. Efter hans Død fik hans Enke *Anna Johansdatter* Bevilling paa at drive Apotheket ved en Provisor, rimeligvis *Johan Chur*, der siden nævnes som Apotheker,³⁾ og som vistnok har ægtet Enken, noget der i sin Tid var den slagne Landevej for en fattig Pharmaceut til at komme i Besiddelse af et Apothek.

Ikke længe efter, at Fæstningen Frederiksodde — siden *Fredericia* — var anlagt, fik *Laurentz Langhorst* under 4de December 1656 kgl. Bevilling paa, at han „indtil videre“ maatte holde Apothek i den nævnte By, med Eneret til Forhandling af Medicinalvarer.⁴⁾ I Kongebrevet betegnes han som Apotheker

¹⁾ Kinch: Ribe Bys Historie, II, S. 267 f.   ²⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 272.   ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 274.   Staffeldt: Beskr. over Randers Kjøbstad, S. 354.   ⁴⁾ Jydske Registre.

i Kolding. Men hverken her eller i Frederiksodde har hans Virksomhed efterladt sig blivende Spor. Fæstningens Erobring af Svenskerne ved Storm 1657, og hvad derpaa fulgte — særlig en forfærdelig Ødelæggelse af hele Omegnen — kunde umulig være gunstig for en Apothekers fredelige Virksomhed.

Den 14. Maj 1664 fik kgl. Rejseapotheker *Bendix* (ell. Benedicht) *Campen* Bevilling paa „at anrette et privilegeret Apothek udi vor Fæstning og Stabelstad Fredericia.“ Det paa-lagdes ham at sørge for at have „Medicamenta, composita og simplicia, samt Aquavitæ og andre destillerede Vande, item Confect og Speceri med alt, hvad der hører til et godt Apo-thek,“ i gode, friske og forsvarlige Varer. Medens han fik Eneret paa Salget af Medicinalvarer, maatte andre Handlende konkurrere med ham i Salget af Kjøkkenspeceri, Brændevin og anden Slags Drik, der ej særdeles vedkom Apotheket. For alle Byens Bestillinger maatte han være forskaanet.¹⁾ Bemeldte Campen, der tidligere (S. 90) er omtalt, gjorde sig bemærket ved samme Aar, han var kommen til Fredericia, at tilegne Kong Frederik III et af ham udarbejdet Manuskript, der endnu bevares i det kgl. Bibliothek, og hvis Indhold fremgaar af Titlen: „Tractatus, was von lapide philosophorum admirabili zu halten, und wie derselbe mit der heiligen Biblischen Schrift, als dem wahren Eckstein Christo Jesu, so wohl auch dem grossen Welt-Buch der Natur concordire, entgegen gesetzt allen denen, so denselben ex rebus seu materiis vulgaribus und nicht antimonio magico seu chao universali zu erlangen sich unternehmen wollen.“

Bendix Campen, der saaledes synes at have hørt til de lærde Apothekere, afløstes efter faa Aars Forløb af *Jørgen Beyer*, hvis Privilegium er af 28de August 1667, og som virkede i Fredericia til 1693.²⁾ Om hans tidligere Forsøg paa at etablere et Apothek i Horsens skal tales nedenfor.

Det er os ikke bekjendt, naar Apotheket i *Horsens* først er oprettet. Rimeligvis er det fra Slutningen af Christian IV.s Tid. Men 1666 omtales det som „næsten øde,“ da „den forrige

¹⁾ Jydske Registre.   ²⁾ Skandin. Literatur-Selsk. Skr. 1811, S. 197.

³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 274.

Apothekers Kvinde“ afhændede det til Jørgen Beyer, der under 8. September s. A. fik et kongl. Privilegium, som han dog neppe har benyttet,¹⁾ da han snart efter blev Apotheker i Fredericia (s. ovf.). Derimod findes antegnet i en Borgerskabs-Bog fra Horsens, at *Michel Brether* Apotheker, født i Chur-sachsen, 1667 tog Borgerskab der i Byen. Det er ikke bekjendt, hvortil længe han har været her, men 1677 omtales *Ernst Stammer* som Apotheker i Horsens og Ejer af en Gaard paa Sønder-gade, som det synes netop paa det Sted, hvor Apotheket endnu findes.²⁾

Fra Jylland vende vi os til Sjælland, hvor der udenfor Kjøbenhavn i det 16de Aarhundrede kun i Helsingør fandtes noget Apothek. Besidderen af dette var ved Periodens Begyndelse den tidligere nævnte *Peiter Pester*; men det er ikke bekjendt, hvortil længe han er bleven i Bestillingen. Senere var *Johannes Paludan* en Tid Apotheker i Helsingør, men flyttede 1623 til Viborg. En af hans Efterfølgere var *Sylvester Hogen-walt*, der solgte Apotheket til *Henrik Roth* (eller *Rothe*), som 1670 nævnes blandt Hofapotheker *Christoffer Heerforts* „for-nemme Børn og Svogre“ (se foran S. 93). Den kgl. Bevilling for *Henrik Roth* til at drive Apothek, „eftersom *Sylvester Hogen-walt*, forrige Apotheker i Helsingør, samme Apothek til ham afstanden haver,“ er dat. 27. Juli 1663. Det paalægges ham heri at „lade sig flittig og ufortrædelig finde med hvis til Patienter skal componeres og forfærdiges, og det udi *Doctoris Medicinæ* udi Helsingør hans Nærværelse præparere.“ Han fik Eneret til Handel med Medicinalvarer; Urtekram og Vin maatte han sælge, „dog andre Vintappere og Kjøbmænd hermed ikke være forment deres Næring hermed at søge.“³⁾

Apotheket i *Roskilde*, der oprettedes midt i det 17de Aar-hundrede, var oprindeligt en Filial af et større Apothek i Kjøben-havn. Den 22de Juli 1650 udstedtes nemlig kgl. Bevilling for den bekjendte kjøbenhavnske Apotheker *Esaias Fleischer* paa,

¹⁾ Privilegiet er ikke indført i Jydske Registre, men findes kun i en Concept i Rigsarchivet, der har Paategning om at være kasseret. Hos *Fabri-cius*, *Horsens Kjøbstads Hist. og Beskr.*, S. 296—7, hvor Indholdet af Be-villingen for *J. Beyer* refereres, henføres den urigtig til 1669. ²⁾ *Fabricius*: anf. Skr. S. 297. ³⁾ Sjællandske Registre.

at han „paa egen Bekostning“ maatte anlægge et Apothek i Roskilde. Som Bestyrer deraf skulde han holde „en god og forfaren Provisor“. Forøvrigt vare Betingelserne de sædvanlige: Fleischer skulde have Eneret til Handel med Medicinalvarer. Allehaande Speceri samt Vin maatte han ogsaa sælge, „dog andre Urtekræmmere og Vinhandlere deres Næring dermed uforment.“ Han fritoges for kongelig og Bys Tynge.¹⁾

Fleischers første Provisor — hans Fornavn var Baltazar — kom i en slem Forlegenhed. Da der nemlig 1651 rejstes Anklage mod Dr. Henrik Preussmann, Læge i Roskilde, for ved urigtig Behandling at have voldt Borgmester Christen Steensens Barns Død, skjød han Skylden paa Apothekersvenden, „Præpositus pharmacopolii,“ der formentlig havde misforstaaet Recepten. Efter at Ulykken var sket, sendte Provisoren en skriftlig Forklaring til Esaias Fleischer; men forøvrigt unddrog han sig ved Flugt den frygtede Straf. Af Referater, der gives af Samtaler mellem Lægen og Apothekersvenden, ses, at begge vare Tydskere.²⁾ Senere blev *Johannes Berthesius* Apotheker i Roskilde. Privilegiet for ham er af 11te Maj 1658. I sin Hustru, Catharina Wüst, der døde 1668, synes han at have haft en dygtig Medhjælper; i alt Fald betegnes hun paa hendes Ligsten i Domkirken som „pudicissimæ conjugis et dispensatricis non minus providæ quam sedulæ exemplum.“³⁾ Manden overlevede hende.

I Sorø var der i det forrige Kloster 1586 af Fred. II oprettet en Skole for 30 adelige og 30 uadelige Disciple. Som Forstander for denne Skole med tilhørende Gods ansattes 1602 den bekjendte Professor i Medicinen, Dr. *Anders Christensen*, der da tillige fungerede som Læge ved Skolen. For at afhjælpe Savnet af Medicinalvarer erhvervede han følgende kgl. Tilladelse til at oprette et Apothek i Sorø:

„Christian IV. V. s. G. t. Vider, eftersom I underdanigst giver tilkjende, tidt og ofte adskillige Sygdomme Ungdommen der udi vor kgl. Skole udi Soer at paakomme, hvilke og vare

¹⁾ Sjællandske Registre. I Archiv f. Pharm. XX, S. 265, henfores Bevillingen urigtig til 1680, da Fleischer forlængst var død. ²⁾ Bartholin: Cista medica, p. 54—56. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 264. Löffler: Gravstene i Roskilde, S. 59.

des længere og blive des farligere, at man ikke haver Medicin til Rede, hvorved de kan hjælpes og cures, underdanigst begjærendes, vi eder naadigst vilde bevilge paa eders egen Omkostning at anrette et Apotek, og en Apothekersvend til dets Behov at maatte antage: Thi ere vi naadigst tilfreds, at samme Apotek paa eders egen Bekostning maa anrettes, og en Apothekersvend til dets Behov maa antages. Kjøbenhavn den 20. Marts 1606.¹⁾

Da Dr. Anders Christensen allerede døde i November 1606, er det tvivlsomt, om Apoteket er kommet i Stand. Nogen Efterretning derom er i ethvert Tilfælde ikke bevaret.

Ved Fundats af 30te November 1623 oprettede Christian IV Sorø Academi, og som Professor medicinæ ved samme ansattes 1625 Botanikeren Dr. *Joachim Burser*. Han havde et aarligt Tillæg af 100 Rdl. for at holde Apotek, hvilken Sum vedblivende skal være udbetalt Apotekeren i Sorø ligetil 1785.²⁾

Det er os ikke bekjendt, hvorledes det er gaaet med Apoteket i de nærmeste Aar efter Dr. J. Bursers Død (1639), men den 25. August 1645 fik Esaias Burser, der vistnok var en Søn af ham, kgl. Privilegium som Apoteker ved Sorø Academi samt Eneret til at sælge Speceri og Krydderi i Sorø. Han forpligtedes til at føre gode Varer og holde en dygtig Apothekersvend. Rhinsk og spansk Vin maatte han handle med samt Mjød og Brændevin. 5 Ahmer Rhinskvin og i „Stykke“ Spanskvin tillodes det ham aarlig at indføre sisebrit. Hans daværende Hustru, maatte, om hun overlevede ham, beholde Apoteket paa de samme Vilkaar, „eller det oplade til hvem hun lyster.“ Dette af Chr. IV udstedte Privilegium modtog under 12. Decbr. 1652 og atter under 27de Juli 1663 Stadfæstelse af Frederik III.³⁾ Ikke længe efter den sidste Stadfæstelse er Esaias Burser vistnok død, hvorpaa hans Enke, Anna Schielderup, overtog Apoteket, men afstod det nogle Aar efter til Sønnen *Johannes Burser*, hvis Privilegium er dat. Kjøbenhavn den 14de Februar 1668.⁴⁾ Da Academiet imidlertid omtrent samtidig nedlagdes, var der neppe noget for en Apoteker at fortjene i Sorø, hvor-

¹⁾ Archiv f. Pharm. XXII, S. 54. ²⁾ Dansk biogr. Lex. III, S. 262. Bibliothek f. Læger 4. R. XIV, S. 184. ³⁾ Sjællandske Registre. ⁴⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 264.

for Joh. Burser flyttede til *Slagelse*, hvor han oprettede et Apothek med Privilegium af 30. April 1673.¹⁾

Den første os bekendte Apotheker i *Kjøge* var *Jørgen Berendsen*, der under 30te August 1646 fik kgl. Bevilling „at maa oprette et Apothek i Kjøge og at være fri for al borgerlig Skat og Tynge.“ Han fortsatte Virksomheden i en lang Aarrække indtil sin Død 1682.²⁾

I *Næstved* forekommer 1649 en Apotheker ved Navn *Christoffer Muht*, der dog neppe har haft noget Privilegium, og som senere synes at have opgivet Forretningen og at være flyttet til *Kjøbenhavn*, hvor han ernærede sig som Kvaksalver, til stor Harme for Lægen Dr. Christian Fabricius, hvis Patienter han tog fra ham, hvorfor det 1654 kom til en skarp Strid imellem dem, der nær havde ført til Haandgribeligheder.³⁾ Først i Christian V.s Tids fik *Næstved* et privilegeret Apothek.

I de danske Provindsbyer hinsides Sundet fandtes der i denne Periode Apotheker i *Lund* og *Malmø*. Den 24. Novbr. 1635 fik *Baltazar Stobæus* saaledes kgl. Bevilling paa at oprette et Apothek i *Lund* og nyde de Friheder, „som hans Formænd, Apothekere sammesteds, for hannem nydt og haft have.“⁴⁾ 1644 flyttede han sit Officin til *Malmø*, hvor der allerede siden *Frederik II.s* Tid havde været Apothek.⁵⁾

Resultatet af denne Undersøgelse er altsaa, at Apothekernes Tal er blevet fordoblet i Tidsrummet 1588—1670. Rimeligvis er det ambulante Medicinalg i samme Grad aftaget. Endnu fra Aaret 1649 have vi dog et af Kong *Frederik III* udstedt aabent Brev, hvorved „der kunstreiche, unser lieber besonder *Martin Petzold*, Oculist, Stein- und Bruchschneider, auch Medicus und Wundarzt,“ bemyndiges til med sine tre i Kunsten oplærte Sønner at drage rundt i Landet „mit bei sich habenden Wagen, Pferden, Gesinde, Mobilien und Sachen“ og øve sin Kunst paa alle, der trængte til hans Hjælp, og samtidig „Medicamenten feil haben, den Patienten adhibiren und verkaufen.“⁶⁾

¹⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 265—6. ²⁾ Sjællandske Registre. A. Peterzen: *Kjøge Bys Hist.*, S. 261. ³⁾ Danske Magazin 5. R. II, S. 148, 230—2. ⁴⁾ Skaanske Registre. ⁵⁾ Ingerslev: *Danmarks Læger og Lægevæsen I*, S. 444. ⁶⁾ Archiv f. Pharm. XXI, S. 202—4.